

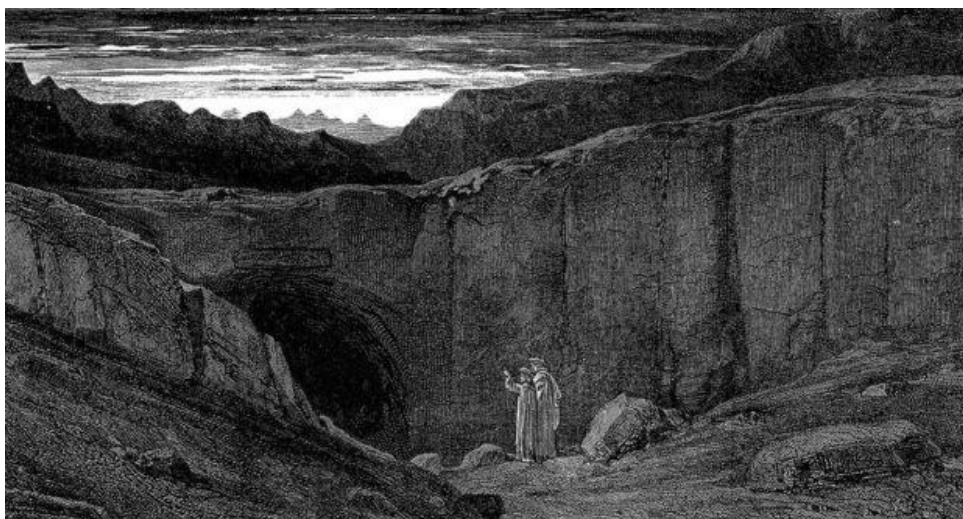
TRADURRE DANTE EN OCCITAN

Vesi circular de causas estranhas ò presumptuosas à prepaus de reviradas de l'òbra de Dante. Sovent es dich que la revirada seguísse estrechament lo tèxte, ma es aisat de mostrar que non, d'àutrei còups es dich que se respècta la metrica, mai es pas verai, que sovent leis autors d'aquélei traduccion fan sobretot vèire que non conéisson ren de l'endecasillabe.

Luènh de ieu l'intencion de blaimar cu que siegue, tant tradurre Dante en occitan coma dins una altra lenga es un pretzfach de l'autre monde! Mai m'a semblat que sarié ben de donar quàuqueis indicacions, en partent de mon experiéncia personala d'italianista, d'occitanista e de poeta.

Per començar, parlarai de mon *Grand Viatge*¹, qu'es un poema inspirat de la *Divina Commedia*, pas una traduccion. En veritat, es coma una seguida, dins la quala imagini de me retrobar dins la *seuva escura*, onte Dante en persona vèn à mon secors.

Lo *Grand Viatge* comprèn pasmens quàuquei vèrs dau Florentin que son directament traduchs de l'italian au provençau, aquélei de l'inscripcion de la pòrta de l'Infèrn.

Illustracion de Gustave Doré.

Tèxte de Dante:

1. «Per me si va ne la città dolente,
2. per me si va ne l'eterno dolore,
3. per me si va tra la perduta gente.
4. Giustizia mosse il mio alto fattore:
5. fecemi la divina potestate,
6. la somma sapienza e 'l primo amore.
7. Dinanzi a me non fuor cose create
8. se non etterne, e io eterno duro.
9. lasciate ogne speranza, o voi ch' intrate.»

Tèxte mieu:

1. «Per ieu se va dins lo sojorn dolent,
2. per ieu se va dins l'etèrna dolença,
3. per ieu se va vèrs la perduda gent.
4. Just drech moguet cu vouguèt ma naissença,
5. me faguèt lo poder qu'es eilamont,
6. l'amor promier, la sobrana sapiença.
7. Denant de ieu, non foguèt creacion
8. se non etèrna, e ieu etèrna duri:
9. v'atrei qu'entratz, laissatz tota illusion.»

---

¹ Auba Novèla, 1996-2017. <http://toscanoreinat.chez-alice.fr/VIATGE.html>

Ai tengut à conservar l'endecasillabe e la tèrça rima, coma tot au lòng dau *Grand Viatge*. Aquò constrenhe necessariament à de cambiaments dins lo tèxte, en temptant per s'alunhar lo plus pauc possible dau sens originau.

Per lo promier vèrs, i a ja una dificultat: segur que se pòu revirar facilament «Per ieu se va dins la ciutat *dolenta*», mai s'en italian *dolente* rima amé *gente*, en occitan non fonciona. Causissi doncas d'escriure *sojorn*, que mena à l'adjectiu *dolent*, que rima amé *gent*.

Au segond vèrs, meme problema: se pòu revirar «Per ieu se va dins l'etèrna *dolor*», ma aquò mete un [u] en rima, qu'après non correspònde amé lo [ur] de *factor* e *amor*. Passi doncas à *dolença*, que farai rimar après amé *naissença* e *sapiença*.

Au vèrs tresen, pas de dificultat màger, en defòra de la preposicion *tra*, que manifestament non pòdi tradurre per *demieg*, que lo vèrs sarié faus.

Au quaten vèrs, me siéu alunhat dau tèxte d'origina. Pensi d'aver conservat lo sens sensa tròup li faire d'escòrns!

Parier per lo cinquen. Segur que *eilamont* es pas *divina*...

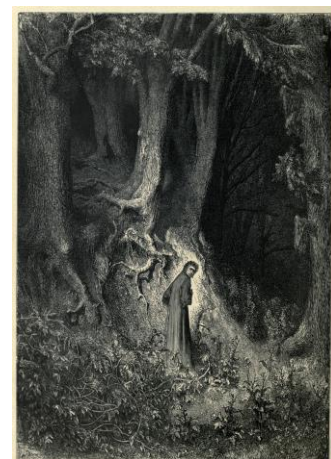
Per lo vèrs seisèn, l'inversion entre lei dos permete de conservar lei mots en reglant lo problema de la rima evocat per lo segond vèrs.

Lei vèrs sèt e uèch perméton una traduccion esquasi moto per mot. Mai se pausa lo problema de la rima, que l'italian fa rimar lo participi passat *create* mé la segonda persona dau plurau dau present indicatiu *entrate*, çò qu'es impossible en occitan. En metent *creacion*, consèrvi à la rima un mot de la mema familha, ma au darrier vèrs siéu constrench de faire una modificacion: escambi lei doás partidas dau vèrs, çò que me permete de plaçar à la rima un mot que pòsque rimar amé *creacion*. Aquí es verai qu'altèri un pauc lo sens en causissent *illusion* en plaça de *esperança*, mai ai pas trobat mièlhs.

Me fau pas d'illusion (es pròpi lo cas de lo dire!): fa longtemps qu'ai perdut tota esperança de tradurre Dante fidelament!

Pasmens, coma non vòli renonciar, m'impausi un exercici: tradurre lo començament dau cant I de l'*Infèrn*:

1. «Nel mezzo del cammin di nostra vita
2. mi ritrovai per una selva oscura,
3. ché la diritta via era smarrita.
4. Ahi quanto a dir qual era è cosa dura
5. esta selva selvaggia e aspra e forte
6. che nel pensier rinova la paura!
7. Tant' è amara che poco è più morte;
8. ma per trattar del ben ch'i' vi trovai,
9. dirò de l'altre cose ch'i' v'ho scorte.
10. Io non so ben ridir com' i' v'intrai,
11. tant' era pien di sonno in su quel punto
12. che la verace via abandonai.»

Illustracion de Gustave Doré.

Aquí, me senti bessai un pauc avantatjat, perquè me disi qu'après tot, lo tèxte de Dante es en granda partida la reescriptura d'un tèxte occitan, coma ja l'expliquèri en detalh dins mon article «Jaufré-Cerverí-Dante: nuit et égarement»¹. E mai se, lo sabi ja, aurai de mau à repectar l'accentuacion dei vèrs, qu'ai agut l'oportunitat de mostrar dins un autre article² coma Dante a emplegat la diversitat ritmica deis endecasillabes (4-7-10, 4-8-10, 6-10) per tradurre lo ritme de l'accion e deis emocions.

Lu premiers dos vèrs pàuson pas de problema, que se pòdon tradurre mot per mot:

«À mitat dau camin de nòstra vida
me retrobèri en una seuva escura»

Au tresen vèrs comènçon lei dificultats. Per començar, l'occitan a ben l'equivalent dau vèrbe *smarrir*, mai es un vèrbe dau premier grope, *esmarrar*, que doncas non convèn à causa de la rima. La forma *se marrir* existisse, mai non ai trobat un biais satisfasant de l'emplegar. Ò allora fau cercar un mot en *-ada* en plaça de vida. Ma non sembla una bòna idèia cambiar lo vèrs 1, vist qu'avèm la possibilitat de lo conservar esquasi identic à l'originau.

Me son vengudas quatre possibilitats:

«qu'èra plus drecha la via seguida.»
«que de drechura la rota èra eissida.»
«que drecha via èra plus ges seguida.»
«que s'èra fach de drecha via eissida.»

Fau combinar la musicalitat, la poeticitat dau provençau, tot en temptant de conservar lo percentatge mai elevat de sens e de demorar lo mai pròche possible dau tèxte dantesc, gramaticalament coma poeticament. Per aquò me sembla que convendrà de mai la quatrena possibilitat.

Lo vèrs 4 non pausa problema, vist que podèm conservar mot per mot lo tèxte de Dante:

«Ai, quant dire qual èra es causa dura»

La soleta causa cambiada es lo genre de *qual*, que naturalament s'acòrda mé çò que sarà dich per lo vèrs 5.

Dins la seguida, nos trobam confrontats à una dificultat. Dante a fach rimar *forte*, *morte* e *scorte*. Mai nautres avèm *fòrta* per *forte*, *mòrt* per *morte*, e pas d'equivalent per *scorte*. Nos fau doncas modificar lei mots à la rima. Aquí me disi que se posquèssi conservar quauqua ren de la rima d'origina, sarié ben. Lo mot *mòrt* es indispensable. Una possibilitat es de trobar de rimas en *-òrt*.

---

¹ *Bulletin de du Centre de Romanistique* n° 7, Faculté des Lettres et Sciences Humaines de Nice, 1994, parierament disponible aquí : <http://toscanoreinat.chez-alice.fr/jaufrecerveridante.html>.

² <http://toscanoreinat.chez-alice.fr/danteritme.html>

Au vèrs 5, lo solet biais es alora de passar au masculin. M'aurié ben agradat de dire *seuva*, tant pròche de l'italian *selva*, mai la rima *fòrt* me constrénhe à passar à *bòsc*. E coma aquò fonciona:

«aqueu bòsc tant sauvatge, aspre e mai fòrt»

Lo vèrs 6 demanda una adaptacion. L'idea es que, ren que de tornar pensar à çò que viuguèt, lo narrator n'en sente encara una paura pariera à-n-aquela que provèt sus lo moment. Ma non se pòu conservar *paur* à la rima. Lo vèrbe *tafurar* a pron de fòrça per exprimir l'idèia. Se podrié dire:

«qu'à li pensar encara me tafura!»

Per lei vèrs 7 e 8, podèm conservar la meme estructura que çò qu'escriviuguèt Dante. *Gaire mai* es ben apropiat per tradurre *poco più*:

«Tant es amara qu'es gaire mai mòrt;
ma per tractar dau ben que li trobèri.»

Au vèrs 9, son de figas d'un autre panier! Coma ai dich mai aut, es impossible d'aver un equivalent de *scorte*. E coma avèm causit de rimas en *-òrt* (*fòrt*, *mòrt*), faudrà trobar quauqua ren que correspoande.

Dante a adoptat un biais pusleu neutre: *altre cose*. Coma aquéstei *altre cose* s'opàun au ben, podèm eventualament trobar una formula que remande au mau. *Tòrt* e *estòrt*, que rímon amé *fòrt* e *mòrt*, remàndon en mirau à la *diritta via* dau vèrs 2, çò que m'agrada. Arribi ensinda à:

«dirai per començar l'òrre e l'estòrt»

Lei puristas me diran qu'ai apondut lo mot *òrre*, mai cu a ja legit l'*Infèrn* podrà dire que lo mot es de circonstància!

Per lei vèrs 10 e 12, aurèm una facilitat per lei rimas, que son de vèrbes conjugats. Podrèm faire parier. Au vèrs 10, se podrié imaginar de laisser lo present indicatiu *sabi*, mai à l'aureilha non convèn *non sabi ben*. E *redire* a un pen de tròup, *tornar dire* n'aurié encara de mai. Vaquí perqué nòti *contar*. Podèm doncas tradurre:

«Non saupriéu ben contar coma i entrèri.»

Lo vèrs 11 pòu menar à una traduccion literala aisada:

«tant èri plen de sòm à-n-aqueu ponch»

La soleta restriccion es la rima, que dins l'ipotèsi d'una traduccion de la seguida faudrà trobar una correspondéncia ai vèrs 13 e 15. Aquò sembla aisat per lo vèrs 13 (*giuntol/jonch*), sembla mai complicat per lo vèrs 15, onte *compungere* non a un equivalent directe en occitan. Franc d'emplegar lo vièlh *componch* (*compong* dins Raynouard, dins lo sens de "atristat").

Lo vèrs 12 pòu menar parierament à una traduccion literala aisada:

«que lo camin verai abandonèri.»

À la lutz de tot aquò, vaquí doncas un exemple de çò que pòu donar una traduccion dau tèxte de Dante:

«À mitat dau camin de nòstra vida
me retrobèri en una seuva escura,
que s'èra fach de drecha via eissida.
Ai, quant dire qual èra es causa dura
aqueu bòsc tant sauvatge, aspre e mai fòrt
qu'à li pensar encara me tafura!
Tant es amara qu'es gaire mai mòrt;
ma per tractar dau ben que li trobèri,
dirai per començar l'òrre e l'estòrt
Non saupriéu ben contar coma i entrèri,
tant èri plen de sòm à-n-aqueu ponch
que lo camin verai abandonèri.»

Un començament que me sembla globalament satisfasent. Ara, faire la seguida dins lo meme biais sarié segurament interessant, mai sarié un pretzfach que prendrié d'ans e d'ans... Fau n'aver lo temps e lo coratge!

Reinat TOSCANO, lo 18 d'abriu de 2022.